

Отже, розвиток дитячо-батьківських стосунків повинен здійснюватися на основі «психології двох сторін», щоб поглянути на зустріч дітей і батьків як на досвід, який постійно змінюється, адже трансформація може здійснюватися тільки «завдяки іншому» [8, с. 278].

На завершення хочеться звернутися до ідей А. Ленгле: «Де ж можна навчитися опиратися на самого себе? Хто мені говорив про це, коли я був дитиною, і хто підтримував мене в тому, щоб я звертав увагу на те, що я відчуваю? Нам слід було переглянути методи виховання і педагогіку і *шукати форми*, які сприяли б розвитку власного чуття дитини і сприймати її почуття з повагою. Той, хто не навчився проживати те, що є для нього важливим, і не може покластися на це почуття, стає чужим самому собі. Тому що якщо я не можу покластися на своє власне відчуття, на що ж тоді орієнтуються мої рішення? Хто тоді в численних життєвих ситуаціях скаже мені, як вчинити? Для того щоб орієнтуватися у власному житті, необхідно вміти покластися на своє чуття [9, с. 226].

Допомогти дитині навчитись покластися на своє чуття в першу чергу покликани батьки. Батьківство – це стан, який постійно змінюється в умовах нормативних і ненормативних криз, що призводить до переосмислення своєї позиції, до зміни дитячо-батьківських стосунків, до нового рівня батьківського становлення. Тому важливо вивчати і розуміти дитячо-батьківські стосунки з тим, щоб допомогти як дітям так і батькам знайти оптимальні засоби їхньої взаємодії.

В ідеалі емоційна атмосфера дитячо-батьківських стосунків повинна характеризуватися взаємним прийняттям, емпатією, підтримкою, високим рівнем задоволення потреб всіх членів сім'ї, включаючи дітей. «Культура до іншої людини, визнання права дитини на вибір самостійного шляху розвитку, заохочення автономії дитини, взаємна повага, рівноправність в прийнятті рішення в проблемних ситуаціях – такі віхи демократичного устрою сім'ї, котрі не дуже звичні для нашого вжитку, але дуже цінні, якщо будувати життя по моральним і психологічно далекоглядним канонам» [10, с. 162].

Література

1. *Виготский, Л.С.* Собрание сочинений: В 6 т./ Л.С. Выготский. – М., 1982-1984. Т.4.С. 258.
2. *Виготский Л.С.* Психология искусства. – Мн.: Современное Слово», 1998. – 480 с.
3. *Достоевский Ф.М.* Братья Карамазовы: [роман] /Федор Михайлович Достоевский. - М.: АСТ: АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2008. – 876 с.
4. *Леонтьев Д.А.* Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. – 3-е изд., доп. – М.: Смысл, 2007. – 511 с.
5. *Уилер Г.* Гештальттерапия постмодерна: за пределами индивидуализма. – М.: Смысл, 2011. – 464 с.
6. *Петровский В.А.* Человек над ситуацией. – М.: Смысл, 2010. – 559 с.
7. *Мамардашвили М.* Лекции о Прусте (психологическая топология пути). М.: Ad Marginem, 1995. – 547 с.
8. *Жан-Мари Робин.* Быть в присутствии другого: этюды по психотерапии – М., Институт Общегуманитарных Исследований, 2008. – 288 с.
9. *Лэнгле А.* Что движет человеком? Экзистенциально-аналитическая теория эмоций: Пер. с нем./ Вступ. Ст.С.В. Кривцовой. – 2-е изд. – М.: Генезис, 2009. – 235 с.
10. *Хозиев В.Б.* Психологическое консультирование родителей: Учеб. пособие/ В.Б. Хозиев, М.В. Хозиева, С.В. Дзетовецкая. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2008. – 504 с.

В детско-родительских отношениях актуальным и сегодня остается поиск форм взаимопонимания, сближения двух миров (детского и взрослого). Форма и характер взаимоотношений определяет результат взаимопонимания. Если в детстве ребенок чувствует и получает доступную и актуальную поддержку от значимых людей в разных видах своей деятельности, он достигает большей продуктивности, роста, развития своих способностей. И, наоборот, если ребенок не получает отклика, поддержки от близких ему людей, то в большинстве случаев он испытывает фрустрацию, одиночество, покинутость, неудовлетворенность, а часто даже стыд.

In children's and parental relations remains relevant today to find forms of understanding to bridge two worlds (child and adult). The form and nature of the relationship determines the result of mutual understanding. If a child feels in her childhood and gets the available and relevant support from important people in all its activities, it reaches a greater productivity, growth, and development of their abilities. Conversely, if the child does not receive a response, support from people close to him, then in most cases it is frustration, loneliness, feeling drained, dissatisfaction, and often even shame. Keywords: child-parent relationships, feelings, Sereda, form and content, impressions, feelings, meanings, support.

©2012 р.

С. Л. Кравчук (м. Київ)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБРАЗИ ЯК НЕГАТИВНОГО ЕМОЦІЙНОГО ПРОЯВУ ОСОБИСТОСТІ

Постановка проблеми. Емоційне переживання може приводити до різних порушень психіки, які в різних культурах мають свої особливості і назви. Негативний вплив на здоров'я людини сильних і стійких негативних емоцій загальноновизнаний. Ще німецький філософ В. Гумбольдт стверджував, що зберігати в пам'яті негативні предствалення рівнозначно повільному самогубству.

У 80 відсотків випадків за даними медиків інфаркт міокарда виникає чи після гострої психічної травми, чи після тривалого психічного напруження. В той же час Є.П. Ільїн [7] вважає сильно перебільшеною думку, що негативні емоції

завжди приводять до патологічних змін в організмі. Вчений вказує, що все залежить від ситуації, що складається. Однак скоріше за все вирішальну роль грає не стільки ситуація, скільки психологічні особливості людини, її реакція на ті чи інші обставини життя.

Емоції виникають частіше за все мимовільно. Тому по відношенню до них можна поставити тільки питання: яка користь чи шкода може бути людині від виникнення тієї чи іншої емоції? На нашу думку, вплив позитивних та негативних емоцій на особистість визначається і цілеспрямованістю особистості, умовами її виховання.

Виникнення конфлікту може залежати і від партнера по спілкуванню, який проявляє по відношенню до суб'єкта вербальну чи фізичну агресію. Все це викликає у суб'єкта певні негативні емоції – образу, злість, гнів, лють тощо, з проявом яких і починається формування мотиву агресивної поведінки. Переживання цих станів призводить до виникнення потреби суб'єкта спілкування усунути психічне напруження, розрядити його. Ця потреба веде до формування абстрактної цілі: що треба зробити, щоб покарати кривдника, усунути його як джерело конфлікту, принизити, нашкодити, знайти спосіб зберегти почуття власного достоїнства. Відплатити за спричинену образу, страждання можна і помстою як особливою формою ворожої агресивності, для якої характерна затримка в прояві безпосередньої агресії.

Образливість як емоційна властивість особистості визначає легкість виникнення емоції образи. Образа як емоційна реакція на несправедливе відношення до себе проявляється тоді, коли зачіпається почуття власного достоїнства людини, коли людина усвідомлює, що її незаслужено принижують. Це буває у випадку зневажання, обману, невинуватих звинувачень та докорів на її адресу.

Таким чином, негативні афективні реакції можуть знаходитись в основі агресивної поведінки особистості. Тому вивчення психологічних особливостей образи особистості постає актуальною проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно аналізу теоретичних підходів вітчизняних та зарубіжних психологів, можна сказати, що афект – це емоційний вибух, сильно виражена емоція, що майже завжди виникає у вигляді реакції, за якої відбувається відреагування напруги. Будь-яка емоція може досягнути рівня афекту, якщо вона викликається сильним чи особливо значимим для людини стимулом.

Є.П. Ільїн [7] зазначає, що афект як різновид емоції характеризується: швидким виникненням; дуже великою інтенсивністю переживання; короткотривалістю; бурхливим виразом (експресією); зниженням свідомого контролю за своїми діями (імпульсивністю).

Встановлено, що сильні афекти захоплюють всю особистість, що супроводжується зниженням здатності до переключення уваги, звуженням поля сприймання. При афекті контроль уваги фокусується в основному на об'єкті, що викликав афект. До афектів деякі психологи відносять такі емоційні реакції, як страх, жах, гнів, відчай, ненависть тощо.

Особливий тип емоційного реагування є у маленьких дітей у вигляді "афективних респираторних судом". Ці афективні респираторні судоми з'являються більшою частиною у дітей 2-3 років і для їх появи достатні переляк, образа, плач та інші негативні емоції.

Образу необхідно розглядати як одну з негативних емоцій.

Як вказує Е. Блейлер [3], образа з'являється у людини в онтогенезі дуже рано. Прояви образи виявляються вже у дітей 5-11 місяців.

На думку Є.П. Ільїна, образа як емоційна реакція на несправедливе відношення до себе з'являється тоді, коли страждає почуття власної гідності людини, коли людина усвідомлює, що її незаслужено принижують. А. Басс та А. Дарки розглядають образу як заздрість та ненависть до оточуючих за дійсні та вигадані дії [13].

Вчені зазначають, що образа може переживатись гостро, у вигляді гніву. Образа може призводити до агресивних дій.

Дослідження М.С. Неймарк [10] показали, що образа як реакція на неуспіх легко виникає у дітей із завищеною самооцінкою та завищеним рівнем домагань.

Згідно Є.П. Ільїну, образу слід розглядати як одну з фрустраційних емоцій.

Психологи [5; 7; 8] розуміють під фрустрацією психічний стан, що виникає внаслідок реальної або уявної перешкоди на шляху досягнення мети. Фруструючою вважається ситуація, при якій, з одного боку, існує виражена мотивація до задоволення певної потреби, а з другого – перепони, що перешкоджають цьому досягненню. Фрустрацію викликають і певні внутрішні конфлікти [16].

Деякі психологи розуміють під фрустрацією зовнішній бар'єр, що перешкоджає досягненню мети, в той же час інші психологи позначають цим терміном внутрішню емоційну реакцію, що обумовлена тим чи іншим обмеженням чи перешкодою на шляху до цілі [2].

Стан фрустрації виникає не зразу. Як зазначає Є.П. Ільїн фрустраційний поріг може визначатися рядом моментів: 1) повторенням незадоволення: при повторному незадоволенні (невдачі) відбувається його сумачія з емоційним відбитком від попередньої невдачі; 2) глибиною незадоволення: чим сильніше була потреба, тим нижче поріг фрустрації; 3) емоційною збудливістю: чим вона вище, тим нижче фрустраційний поріг; 4) рівнем домагань людини, її звичкою до успіху: чим довше людина не мала невдач, тим нижче поріг; 5) етапом діяльності: якщо перешкода виникає на початку діяльності, агресія виражена слабше, ніж коли невдача була в самому кінці [7].

Одним з перших психологів, який зайнявся експериментальними дослідженнями фрустрації, був С. Розенцвейг [17]. Він створив типологію фрустраційних ситуацій та способів реагування на них. На його думку, необхідно розрізняти три види фрустраційних ситуацій: нестачу, позбавлення та конфлікт. В кожній з цих ситуацій причина фрустрації може знаходитись всередині людини чи поза неї.

Згідно теорії С. Розенцвейга, за спрямованістю реакції поділяються на:

1) екстрапунітивні: поведінка полягає в тому, що особистість звинувачує оточуючий світ в своїх невдачах і реагує гнівом та злостью на інших;

2) інтрапунітивні: такого роду поведінка пов'язана із звинуваченням самого себе в різного роду невдачах, породжених фрустраційними ситуаціями; тут реакція спрямована на себе, з прийняттям провини чи відповідальності за виправлення ситуації, що виникла;

3) імпульсивні: поведінка полягає в тому, що особистість вважає ситуацію неминучою і проявом долі, відсутнє звинувачення оточуючих чи самого себе.

Отже, згідно теорії С. Розенцвейга, реакції на фрустрацію можуть супроводжуватись гнівом та злостью, тобто можуть мати негативне емоційне забарвлення.

Як вказують психологи [7; 8; 16], фрустрація може проявлятися у відчутті гнітючого напруження, тривоги, відчаю, гніву. Згідно з фрустраційною теорією, агресія – це результат фрустрації. Так, Дж. Доллард стверджував, що, по-перше, агресія завжди є наслідком фрустрації і, по-друге, фрустрація завжди спричиняє агресію. Проте, результати багатьох емпіричних досліджень представили підтвердження положення про те, що фрустрація не завжди веде до агресії [2; 4].

Отже, фрустрація як критична ситуація іноді сприяє агресії. Існує думка, що фрустрація викликає агресію перш за все у людей, які засвоїли звичку реагувати на фрустрацію чи інші аверсивні стимули агресивною поведінкою [4]. Згідно К.Е. Ізарду [6], встановлено, що в ситуації фрустрації одночасно з емоцією гніву часто активуються такі емоції, як огида та презирство, і тоді формується комплекс емоцій, який можна назвати триадою ворожості.

Таким чином, фрустрація пов'язана з сильними негативними емоціями. Однією з них є образа.

Формулювання цілі статті. Наша мета: з'ясувати психологічні особливості образи як негативного емоційного прояву особистості у зв'язку з її агресивними проявами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи основні теорії вітчизняних та зарубіжних психологів щодо визначення агресії, можна виділити наступні підходи щодо статусу агресії як психологічного явища:

1) агресія – як психічний стан – на певний час обумовлює ставлення до самої людини і до інших об'єктів (живих та неживих) та характеризується пізнавальним, емоційним та вольовим компонентами;

2) агресія – як властивість особистості – по-перше, виступає як мотиваційна тенденція, внутрішнє спонукання до здійснення агресивних дій, по-друге, відображає відносно стабільну готовність до агресивних дій в самих різних ситуаціях за наявності потенційно агресивного сприймання та потенційно агресивної інтерпретації як стійкої особистісної особливості світосприйняття та світорозуміння, по-третє, характеризується наявністю деструктивних тенденцій у відносинах з іншими людьми;

3) агресія – як об'єкт потреби – виступає метою і мотивом поведінки, як самостійна цінність;

4) агресія – як поведінковий прояв – це поведінка, котра характеризується спрямованістю, по-перше, на заподіяння шкоди неживим об'єктам, по-друге, на здійснення дій, які спричиняють шкоду (фізичну, моральну чи матеріальну) живим істотам, які мають мотивацію уникнення такого ставлення.

В нашому дослідженні прийняли участь студенти Київського державного університету харчових технологій віком від 18 до 23 років: 96 жінок та 81 чоловік.

В дослідженні використовувались наступні методики: 1) опитувальник А. Басса та А. Дарки для діагностики агресивності, агресії та ворожості; 2) Фрайбурзький особистісний опитувальник для діагностики індивідуально-психологічних характеристик, які мають першорядне значення для процесів соціальної адаптації і регуляції поведінки; 3) особистісний опитувальник – Інтерперсональний діагноз Т. Лірі для діагностики міжособистісних відносин та властивостей особистості, істотних при взаємодії з іншими людьми; 4) опитувальник рівня самоактуалізації особистості.

Для вивчення ситуаційних чинників вербальної агресії особистості були змодельовані три критичні ситуації в двох варіантах: 1) з провокацією у формі вербальної агресії з боку чоловіка; 2) з провокацією у формі вербальної агресії з боку жінки. Згідно коефіцієнту кореляції Пірсона, був виявлений прямий значний зв'язок загального сумарного балу за шкалою прояви вербальної агресії з показником вербальної агресії за опитувальником А. Басса та А. Дарки (0,301, де $p < 0,01$).

А для вивчення ситуаційних чинників фізичної агресії особистості були також змодельовані три критичні ситуації в двох варіантах: 1) з провокацією у формі фізичної агресії з боку чоловіка; 2) з провокацією у формі фізичної агресії з боку жінки. Згідно коефіцієнту кореляції Пірсона, наявний прямий значний зв'язок загального сумарного балу за шкалою прояви фізичної агресії з показником фізичної агресії за опитувальником А. Басса та А. Дарки (0,302, де $p < 0,01$).

В нашому дослідженні згідно результатам коефіцієнту кореляції Спірмена виявилось, що існують прямі значущі зв'язки **образи з підозрілістю** (за А. Бассом та А. Даркою: в діапазоні від недовіри та обережності (по відношенню до людей) до переконання в тому, що інші люди планують та приносять шкоду [13]) (0,35, де $p < 0,01$); **почуттям провини** (за А. Бассом та А. Даркою: переконання суб'єкта в тому, що він є поганою людиною, що поступає зло, а також докори сумління, що ним відчуваються [13]) (0,32, де $p < 0,01$); **невротичністю** (характеризує рівень невротизації особистості; високі оцінки відповідають вираженому невротичному синдрому астеничного типу із значними психосоматичними порушеннями [12]) (0,43, де $p < 0,01$); **депресивністю** (0,40, де $p < 0,01$); **емоційною лабільністю** (високі оцінки вказують на нестійкість емоційного стану, що проявляється в частих коливаннях настрою, підвищеній збудливості, дратівливості, недостатній саморегуляції [12]) (0,44, де $p < 0,01$); **дратівливістю** (за А. Бассом та А. Даркою: готовність до прояву негативних почуттів при найменшому збудженні [13]) (0,50, де $p < 0,01$); **негативізмом** (за А. Бассом та А. Даркою: опозиційна манера в поведінці від пасивної протидії до активної боротьби проти звичаїв та законів [13]) (0,34, де $p < 0,01$); **спонтанною агресивністю** (дозволяє виявити психопатизацію інтротенсивного типу; високі оцінки свідчать про підвищений рівень психопатизації, що створює передумови для імпульсивної поведінки [12]) (0,35, де $p < 0,01$).

Отримані результати свідчать про те, що особистості з високим рівнем образи можуть бути притаманні такі психологічні характеристики, як: підозрілість, почуття провини, невротичність, депресивність, емоційна лабільність, дратівливість, негативізм та спонтанна агресивність.

Також згідно результатам коефіцієнту кореляції Спірмена виявилось, що існують зворотні значущі зв'язки **образи з товариськістю** (-0,39, де $p < 0,01$); **прагненням до самоактуалізації** (-0,23, де $p < 0,01$); **альтруїстичним типом міжособистісних стосунків** (-0,21, де $p < 0,01$).

Самоактуалізація – прагнення людини якомога повніше виявити, розвинути і реалізувати свої можливості, прагнення особистості бути тим, ким вона може бути [9].

Згідно Б.Г. Ананьєву [1], саме самоактуалізація є джерелом самомотивації, самоорганізації людини. В. Франкл [14] вказує, що самовизначення передбачає не тільки самореалізацію, але і розширення своїх первинних можливостей – самотрансценденцію. Тобто, повноцінність людського життя визначається через його трансцендентність – як здатність виходити за межі самого себе. Людина повинна прагнути знаходити нові смисли в конкретній справі, взагалі в своєму житті [14].

На думку Г. Олпорта [11], необхідно прагнути до виявлення таких властивостей особистості: потенціал особистісного зростання, самореалізації.

Таким чином, самореалізація особистості виступає важливим механізмом становлення і розвитку творчого потенціалу.

До цінностей особистості, що самоактуалізується, можна віднести наступні: істина, добро, краса, цілісність, відсутність роздвоєності, життєвість, унікальність, досконалість, здійснення, справедливість, порядок, простота, легкість без зусилля, гра, самодостатність [9]. Надання переваги цим цінностям вказує на прагнення до гармонійного буття та здорових відносин з людьми, далеко від бажання маніпулювати ними в своїх інтересах.

Згідно з А. Маслоу, якщо індивід не займається тим, до чого він схильний, то виникає незадоволення, неспокій, тривога. На думку вченого, потреба в самоактуалізації виникає лише у здорових людей, у невротиків – ні [9].

Отже, можна сказати, у особистості з високим рівнем образи на низькому рівні знаходяться такі психологічні характеристики, як: товариськість, прагнення до самоактуалізації; альтруїстичний тип міжособистісних стосунків.

З метою з'ясування ситуаційних чинників вербальної та фізичної агресії досліджувані були розподілені на такі групи: 1) **група 1**, що має тенденцію (67 жінок) та **група 2**, що не має тенденції (29 жінок) до вибору вербальної агресії до чоловіка, що провокує вербальну агресію; 2) **група 3**, що має тенденцію (58 жінок) та **група 4**, що не має тенденції (38 жінок) до вибору вербальної агресії до жінки, що провокує вербальну агресію; 3) **група 5**, що має тенденцію (51 чоловіків) та **група 6**, що не має тенденції (30 чоловіків) до вибору вербальної агресії до чоловіка, що провокує вербальну агресію; 4) **група 7**, що має тенденцію (34 чоловіків) та **група 8**, що не має тенденції (47 чоловіків) до вибору вербальної агресії до жінки, що провокує вербальну агресію; 5) **група 9**, що має тенденцію (36 жінок) та **група 10**, що не має тенденції (60 жінок) до вибору фізичної агресії до чоловіка, що провокує фізичну агресію; 6) **група 11**, що має тенденцію (56 жінок) та **група 12**, що не має тенденції (40 жінок) до вибору фізичної агресії до жінки, що провокує фізичну агресію; 7) **група 13**, що має тенденцію (48 чоловіків) та **група 14**, що не має тенденції (33 чоловіка) до вибору фізичної агресії до чоловіка, що провокує фізичну агресію; 8) **група 15**, що має тенденцію (21 чоловіків) та **група 16**, що не має тенденції (60 чоловіків) до вибору фізичної агресії до жінки, що провокує фізичну агресію.

Згідно результатам однофакторного дисперсійного аналізу виявлені відмінності в рівні образи залежно від ситуаційних чинників.

Так, стосовно вербальної агресії виявилось:

1) у жінок образа в більшій мірі сприяє вибору вербальної агресії до жінки, що провокує вербальну агресію (де $p < 0,03$);

2) у чоловіків образа не сприяє вибору вербальної агресії до жінки, що провокує вербальну агресію (де $p < 0,01$).

Стосовно фізичної агресії було з'ясовано:

1) у жінок образа сприяє вибору фізичної агресії до чоловіка (де $p < 0,03$) та до жінки (де $p < 0,04$), що провокують фізичну агресію;

2) у чоловіків образа не сприяє вибору фізичної агресії до жінки, що провокує фізичну агресію (де $p < 0,02$).

Згідно отриманих результатів нашого дослідження можна сказати, що образа як фрустраційна емоція дійсно може сприяти агресивним проявам особистості, але необхідно враховувати певні ситуаційні чинники.

Результати досліджень зарубіжних психологів [2; 4] також свідчать про те, що в багатьох випадках ситуаційні фактори здійснюють на агресію більший вплив, ніж різні риси особистості. Так, Р. Берон та Д. Річардсон вказують, що зовнішні детермінанти агресії – це ті особливості середовища чи ситуації, які можуть підвищувати ймовірність виникнення агресії. Дослідники Л. Росс та Р. Нісбетт зазначають, що реакції людей в значній мірі обумовлені поточними ситуаціями і з очевидністю змінюються у відповідь на зміну у зовнішніх умовах. Л. Берковіч розробив програму досліджень сигналів до агресії. Він припустив, що люди (і навіть предмети) можуть ставати посиланнями для виникнення агресії, якщо між ними і агресією взагалі встановлюється повторний асоціативний зв'язок. Якщо вони набули такого значення, їх присутність може стимулювати агресивні реакції людини, котра була розгнівана чи іншим способом підготовлена для агресії [2]. Такі посилання, на його думку, стануть зовнішніми детермінантами агресивної поведінки.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, можна зробити наступні **висновки**:

1) Виявлені прямі значущі зв'язки образи з підозрілістю, почуттям провини, невротичністю, депресивністю, емоційною лабільністю, дратівливістю, негативізмом та спонтанною агресивністю.

2) Виявлені зворотні значущі зв'язки образи з товариськістю, прагненням до самоактуалізації, альтруїстичним типом міжособистісних стосунків.

3) Образа як негативний емоційний прояв може сприяти агресії особистості, але необхідно враховувати певні ситуаційні чинники.

4) Стосовно вербальної агресії: У жінок образа в більшій мірі сприяє вибору вербальної агресії до жінки, що провокує вербальну агресію. У чоловіків образа не сприяє вибору вербальної агресії до жінки, що провокує вербальну агресію.

5) Стосовно фізичної агресії: У жінок образа сприяє вибору фізичної агресії як до чоловіка, так і до жінки, що провокують фізичну агресію. У чоловіків образа не сприяє вибору фізичної агресії до жінки, що провокує фізичну агресію.

Знання психологічних особливостей образи як негативної емоції сприяє створенню ефективних засобів психокорекції з метою попередження вибору агресивних способів поведінки.

В перспективі ми плануємо продовжити дослідження індивідуально-особистісних та ситуаційних чинників агресії особистості.

Література

1. *Ананьев Б.Г.* Человек как предмет познания. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1968.
2. *Берковиц Л.* Агрессия: причины, последствия и контроль: Пер. с англ. – С.-Пб.: Прайм-Еврознак, 2001.
3. *Блейлер Э.* Аффективность. Внушаемость и паранойя. – Одесса, 1929.
4. *Бэрон Р., Ричардсон Д.* Агрессия: Пер. с англ. – С.-Пб.: Питер, 1998.
2. *Занюк С.С.* Психология мотивации та емоцій / Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 1997.
3. *Изард К.Э.* Психология эмоций: Пер. с англ. – С.-Пб.: Питер, 1999.
4. *Ильин Е.П.* Эмоции и чувства. – С.-Пб.: Питер, 2001.
5. *Киришбаум Э.И., Еремеева А.И.* Психические состояния / Дальневост. ун-т. – Владивосток, 1990.
6. *Маслоу А.* Психология бытия: Пер. с англ. – М.: REFL - book, 1997.
7. *Неймарк М.С.* Психологический анализ эмоциональных реакций школьников на трудности в работе // Вопросы психологии личности школьника. – М., 1961.
8. *Олпорт Гордон В.* Личность в психологии. - М.: Ювента, 1998. – 375 с.
9. *Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии: Учеб. пособие / Под общ. ред. А.А. Крылова, С.А. Маничева. – СПб.: Питер, 2002.*
10. *Реан А.А.* Психология изучения личности: Учебное пособие. – С.-Пб.: Изд-во Михайлова В.А., 1999.
11. *Франкл В.* Человек в поисках смысла. – М., 1990.
12. *Шостром Э.* Анти-Карнеги, или человек-манипулятор. – М., 1994.
13. *Экспериментальная психология / Под ред. П. Фресса, Ж. Пиаже. – М.: Прогресс, 1975. – Вып. 5.*
14. *Rosenzweig S. A. General Outline of Frustration // Character and Personality. – 1938. – № 7. – P. 151-160.*
15. *Tomkins S.S. Affect, imagery, consciousness. – New York: Springer, 1963. – V.1 and 2. – 291 p.*

В статье рассматривается актуальная проблема – психологические особенности обиды личности. Выявлена структура индивидуально-личностных детерминант агрессивных проявлений. Рассмотрены статусы агрессии как психологического явления. Представлены результаты исследования обиды личности как фактора её агрессивных проявлений.

In article it is considered the actual problem – psychological peculiarities of person's offence. It is elucidated the structure of individual-personal factors of aggressive displays. It is considered the positions of aggression as psychological phenomenon. It is represented the results of investigation of person's offence as the factor person's aggressive displays.

©2012 р.

К. О. Лах (м. Київ)

ДОСЛІДЖЕННЯ АДАПТАТИВНОСТІ КОПІНГУ ТА ВИРАЖЕНОСТІ ОБСЕССИВНО-КОМПУЛЬСИВНОЇ СИМПТОМАТИКИ

За останні десятиліття вітчизняною та зарубіжною клінічною психологією був накопичений значний об'єм знань про порушення психічної діяльності при таких важких захворюваннях, як шизофренія, епілепсія та ін. Разом з цим, в даний час пріоритетним є вивчення природи межових психічних станів та прояву клінічної симптоматики у психічно здорових людей. Це пов'язано зі збільшенням частки осіб з невротичними розладами в більшості країн світу (Б. Д. Петраков, 1994). За даними ряду вітчизняних і зарубіжних досліджень (Н. Д. Лакосіна, М. М. Трунова, 1994; J. Angst з співавт., 1984, 1985; К. Kroenke, J.L Jackson і J. Chamberlin, 1997, та ін), порушення невротичного спектру виявляються у 25% населення. Проблема вивчення психогенних захворювань набуває все більшої актуальності й тому, що саме вони найбільш повно відображають дезадаптивну відповідь організму на патогенний вплив середовища (С.Г. Обухов, 1987; Ю.А. Александровський, 1993).

Дану групу розладів відрізняє відносно неглибокий рівень симптоматики, а також особливо тісний зв'язок клінічної картини з індивідуально-особистісними особливостями характеру. Через це, психологічне дослідження невротичних розладів, що проводиться в клініці «малої» психіатрії, несе вже не тільки допоміжні функції (уточнення діагнозу, оцінка ефективності лікування), але набуває характеру глибокого багаторівневого вивчення особистості хворого і його емоційного стану.